

JACO RUTGERS

Otto Marseus van Schrieck in Rome: een opdracht van Cassiano dal Pozzo

Over de opleiding en vroegste jaren van de stillevenschilder Otto Marseus van Schrieck (1619/1620-1678) is weinig bekend.¹ In ieder geval beproefde hij na zijn opleiding in de Nederlanden zijn geluk in Italië net als veel van zijn collega's. Wanneer hij precies op reis ging en weer terug kwam, is niet bekend, maar hij moet er een behoorlijke periode actief zijn geweest. Over zijn handel en wandel aldaar weten we evenmin veel. In 1652 is hij in ieder geval in Rome gedocumenteerd en was daar lid van de Bentveughels. Daarnaast is een groep schilderijen uit zijn Italiaanse tijd bekend. Een brief van de hand van de Romeinse wetenschapper en verzamelaar Cassiano dal Pozzo, waarin deze aankondigt 'Otho Merceus' tekeningen op perkament uit te laten voeren, werpt nieuw licht op de activiteiten van de kunstenaar tijdens zijn verblijf in Rome.²

¹ Bartolomeo Bimbi, *Stillevens met citrusvruchten* (detail met cedrato), olieverf op doek, 174 x 233 cm. Poggio a Caiano, Villa Medicea, Museo della Natura Morta.

De desbetreffende brief van Cassiano dal Pozzo is op 21 december 1652 gedateerd en is gericht aan Giovanni Nardi, een botanicus en medicus uit de kringen rondom het Medici hof in Florence.³ Nadat hij als geschenk van kardinaal Giovanni Carlo de' Medici een tak had gekregen met een ongewoon exemplaar van de *cedrato* (afb. 1), een soort citroen, afkomstig uit de Medici tuinen in Florence, schrijft Cassiano dal Pozzo aan Nardi om hem te melden, dat deze in goede orde was aangekomen ('...era in tutta freschezza e compita bellezza...').⁴ Volgens Dal Pozzo was de vrucht uniek en nooit eerder bewonderd ('...non più visto ramo del cedrato unico...'). En, zo blijkt verder uit de brief, meteen werd aan Otto Marseus van Schrieck ('Mandai subito a chiamare Otho Merceus...') de opdracht verleend om een gedetailleerde tekening op perkament te maken van de *cedrato* om de ontdekking te kunnen delen met andere hoffelijke personen in Rome ('...quelle persone in garbo...'). Hij had reeds bij een eerdere gelegenheid, die niet wordt gespecificeerd, schetsen gemaakt van pomi en had dat zeer delicaat gedaan ('...ritrasse i pomi dell'altra volta in carta pecora assai diligentemente...').⁵ Het was duidelijk niet de bedoeling dat de kostbare vrucht de hele stad door geslept werd en het werd Marseus dan ook uitdrukkelijk verboden om deze naar wiens huis dan ook te brengen ('...non gl'havendo permessi che porti il ramo a casa di nessuno...'). Degene die geïnteresseerd was om de tak met de *cedrato* te bewonderen, moest hij maar bij hem thuis uitnodigen ('...a chi volesse farlo vedere l'inviti a casa sua...'). Slechts één van de mogelijke belangstellenden wordt bij naam genoemd, namelijk Lelio Orsini, de broer van kardinaal Virginio Orsini.⁶ De brief geeft verder helaas geen uitsluitsel over de relatie tussen de opdrachtgever, Cassiano dal Pozzo, en de kunstenaar. Bovendien ontbreekt van de genoemde tekening elk spoor.

Over Otto Marseus van Schriecks oponthoud in Italië is, zoals gezegd, maar weinig met zekerheid te zeggen. Volgens Arnold Houbraken zou hij in 1648 of daaromtrent met onder meer Mathias Withoos en Hendrik Grauw de reis hebben aangevangen.⁷ Mogelijk werkte hij voor zijn aankomst in Rome enige tijd aan het Medici hof in Florence. Houbraken beweert in ieder geval dat hij 'ook lang in dienst van den Groothertog van Florencen geweest' was en een behoorlijk aantal schilderijen van de meester wordt in oude Medici inventarissen genoemd.⁸ Of Marseus ook werkelijk voor groothertog Ferdinand II zelf actief is geweest, is maar de vraag. De bewering wordt in ieder geval niet door enig document ondersteund. Het lijkt waarschijnlijker, dat hij, net als zijn landgenoot Willem van Aelst, in de eerste plaats voor de kardinalen Gian Carlo en Leopoldo de' Medici werkte.⁹ Met de nodige aanbevelingsbrieven op zak kan hij van daaruit doorgereisd zijn naar Rome, waar hij uiterlijk in 1652 aankwam.¹⁰ In dat jaar bezocht Samuel van Hoogstraten hem aldaar en is hij ook gedocumenteerd in de zogenaamde *stati del anima*, de parochiale archieven van de stad. Hij was woonachtig in de parochie van San Lorenzo in Lucina.¹¹ Getuige een uitvoerig gesigneerd en gedateerd werk van de kunstenaar, *Paddestoelen, vlinders en andere dieren* (afb. 2), werkte hij daar in 1655 nog steeds. Na zijn naam en de genoemde datum voegde hij toe: *Fecyt in Roma*.¹² Wellicht gaf hij deze plaatsbepaling, die uniek is in zijn oeuvre, om het stuk te onderscheiden van eerder in Florence voor de Medici vervaardigde werken. Uit zijn bentnaam 'Snuffelaer', die onder meer door Van Hoogstraten genoemd wordt, blijkt, dat hij in Rome ook lid was van de Bentveughels, het genootschap van Noordelijke kunstenaars die de stad bezochten.¹³ Ergens tussen 1655 en 1663 moet hij de terugtocht naar Holland aanvaard hebben.¹⁴ Zijn kompaan Willem van Aelst ging in 1657 terug en het is niet onmogelijk, dat de twee samen reisden.¹⁵

Otto Marseus van Schrieck moet in zijn tijd in Italië enige roem hebben genoten. Nu nog bevindt zich een aardig aantal van zijn schilderijen in Italiaanse collecties, vooral in Rome.¹⁶ Ook Cassiano dal Pozzo had mogelijk geschilderd werk van zijn hand. Zijn naam komt weliswaar niet voor in de Dal Pozzo inventarissen maar verschillende

‘anonieme’ werken lijken in aanmerking te komen.¹⁷ Dat Van Schrieck er blijkbaar ook als tekenaar zijn brood verdiende, was tot nu toe nog niet bekend.¹⁸ Uit Balthasar Monconys’ dagboek aantekeningen wisten we wel, dat Otto Marseus van Schrieck in Rome voor zichzelf vele tekeningen had gemaakt, welke hij in een album bewaarde. Mogelijk waren deze bladen bedoeld voor publicatie in boekvorm.¹⁹ Tegen het einde van zijn leven zou hij in opdracht van Agneta Block nog uitgewerkte tekeningen in waterverf vervaardigen van planten.²⁰ Het type tekening dat in de voornoemde brief wordt beschreven, de gedetailleerde weergave van naturalia, was bijzonder gezocht in die tijd. Marseus’ Romeinse opdrachtgever, Cassiano dal Pozzo, had één van de beroemdste verzamelingen van zulke bladen, maar in heel Europa waren tekenaars actief om de honger van vroege natuurwetenschappers naar dergelijke tekeningen te stillen. Ze vormden het uitgangspunt voor geleerde studies, zoals Padre Giovanni Battista Ferrari’s *Hesperides*, welke werd gepubliceerd in Rome in 1646, een boek volledig gewijd aan de citrusvrucht in al zijn verschijningsvormen en natuurlijke vervormingen.²¹ De vele gegraveerde illustraties, voor een groot deel van de hand van Cornelis Bloemaert, kwamen tot stand op basis van de tekeningen in Dal Pozzo’s collectie. Ook na het verschijnen van de voornoemde publicatie bleef Dal Pozzo klaarblijkelijk interesse houden in het onderwerp en verzamelde hij nieuw materiaal.²²

De Italiaanse kunstenaar Vincenzo Leonardi (1589/90-na 1646) was verantwoordelijk voor een groot deel van de tekeningen van citrusvruchten in de verzameling van Cassiano dal Pozzo en ook Giovanna Garzoni (1600-1670) maakte er een aantal. De genoemde tekeningen van Otto Marseus van Schrieck, als ze al bewaard zijn gebleven, moeten gezocht worden tussen de bladen waarvoor tot nu toe nog geen overtuigende toeschrijving is gevonden en welke niet zijn geïllustreerd in de voornoemde *Hesperides*.²³ Het zal echter niet makkelijk zijn deze op te sporen tussen de bewaarde Dal Pozzo papieren. Er is immers weinig bekend over Van Schrieck’s ontwikkeling als tekenaar. We kennen maar een paar bladen, die aan hem toegeschreven kunnen worden. De enige gesigneerde aquarel bevindt zich in het Crocker Art Museum te Sacramento en op basis van dit ene blad kan nog een enkele andere tekening met enige overtuiging aan hem worden toegeschreven.²⁴ Enkele werken van de voornoemde door Agneta Block verzamelde tekeningen zouden zich nu in de collectie van de Earl of Darby bevinden.²⁵

Otto Marseus van Schrieck’s vaardigheden als nauwkeurig tekenaar van *naturalia* moet deuren in heel Europa makkelijk hebben geopend. Wellicht kwam hij zo ook bij de Medici in Florence terecht, die niet alleen op het gebied van het verzamelen van kunst een belangrijk Europees netwerk hadden, maar zeker ook op natuurwetenschappelijk gebied. Gian Carlo en Leopoldo de’ Medici waren belangrijke geïnteresseerden met vele internationale correspondenten. En zij onderhielden weer nauwe contacten met gelijkgestemden in Rome, onder meer met Cassiano dal Pozzo.²⁶ Samen met laatstgenoemde waren de beide Medici kardinalen ook lid van de Accademia dei Lincei, het beroemde Romeinse wetenschappelijke genootschap. In Italië werd zorgvuldig in de gaten gehouden wat er op dit gebied allemaal in Holland gebeurde, niet om het minst om wat er door de vele delegaties uit de overzeese gebieden werd meegebracht. Bovendien hielden de verschillende leden van dit netwerk elkaar op de hoogte van getalenteerde kunstenaars, die één en ander in de vorm van tekeningen en/of prenten vast konden leggen voor verdere studie. Cassiano dal Pozzo werd hierover bijvoorbeeld op de hoogte gehouden door de eerder genoemde Giovanni Nardi.²⁷ De voornoemde brief van Dal Pozzo aan deze Nardi leert ons in ieder geval wat meer over Otto Marseus van Schrieck’s verblijf in Italië en biedt weer aanknopingspunten voor verdere studie. Een gepland boek over Cassiano dal Pozzo van de hand van Francesco Solinas met verdere publicaties uit de Dal Pozzo archieven zal in de nabije toekomst ongetwijfeld nog meer informatie opleveren.²⁸

Otto Marseus van Schrieck,
*Paddestoelen, vlinders en andere
 dieren*, gesigneerd en gedateerd
 1655, olieverf op doek,
 38 x 39 cm. Poggio a Caiano,
 Villa Medicea, Museo della
 Natura Morta.

SUMMARY

A letter of 1652 by the Italian scientist Cassiano dal Pozzo sheds new light on the Roman activity of the Dutch still-life painter Otto Marseus van Schrieck. Dal Pozzo writes to the Florentine botanist Giovanni Nardi to say that he intends having 'Otho Merceus' make drawings of a precious specimen of a 'cedrato', a type of citrus fruit, which he has received from the Medici garden. That drawing on vellum will enable him to make this discovery known to his friends. The Dutch master is said to have worked for him on at least one other occasion with satisfactory results. This commission by Dal Pozzo places Otto Marseus van Schrieck as a botanical draughtsman at the centre of a group of early modern scientists, the members of the Accademia del Linceo. They included the Florentine cardinals Leopoldo and Gian Carlo de' Medici, both of whom are also known as Italian patrons of the artist. Early sources, among them Balthasar Monconys's diary, already state that Van Schrieck made many drawings for his own use while in Italy, presumably botanical ones, among others. It was not known that he also did so professionally at the time. Later in life, back in Holland, he made comparable botanical studies on commission for Agneta Block.

NOTEN

- Van Schrieck zou zich ontwikkelen tot een vooraanstaande en invloedrijke kunstenaar, die vooral bekend werd om zijn zogenaamde 'bosgrondjes', afbeeldingen van een met mos, paddenstoelen en andere flora bedekte ondergrond bevolkt met slangen, hagedissen, vlinders en insecten. Zie voor het weinige dat uit de vroege bronnen kan worden opgemaakt over de schilder, S. Steensma, *Otto Marseus van Schrieck. Leben und Werk*, Hildesheim, Zürich en New York 1999, pp. 10-22.
- Een bijzonder vruchtbare correspondentie met Tanya Paul ligt mede aan de basis van dit artikel. Ik wil haar hiervoor hartelijk danken. De betreffende brief bevindt zich in de Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze en wordt bewaard in het zogenaamde *Fondo Galileiano*. Hij werd reeds gepubliceerd in een bundeling van brieven van leerlingen van Galileo Galilei, maar werd nooit eerder genoemd in de literatuur over Otto Marseus van Schrieck, noch in die over Cassiano dal Pozzo. Zie P. Galluzzi en M. Torrini (red.), *Le Opere dei Discepoli di Galileo Galilei. Carteggio. Vol. 2: 1649-1656*, Florence 1984, pp. 77-79, nr. 481.
- Giovanni Nardi behoorde tot de geleerde kringen rondom het Medici hof en de leerlingen van Galileo Galilei. Hij was onder meer de redacteur van de eerste Italiaanse editie van Lucretius' *De rerum natura* in 1647. Nardi correspondeerde met Dal Pozzo sinds 1639.
- De *cedrato* is een peervormige citroenachtige, die wordt afgebeeld in een schilderij van Bartolomeo Bimbi uit 1715, waarin allerlei soorten citrusvruchten te zien zijn (nummer 3 in het schilderij). Zie S. Meloni Trkulja en L. Tongiorgi Tomasi (red.), *Bartolomeo Bimbi. Un pittore di piante e animali alla corte dei Medici*, Florence 1998, pp. 173-175, nr. 98.
- De term *pomi*, letterlijk appels, verwijst hier specifiek naar citrusvruchten. In de correspondentie tussen de verschillende geleerden wordt ook vaak de term *pomi d'oro* of gouden appels gebruikt in deze context. Zie D. Freedberg, 'From Hebrew and gardens to oranges and lemons. Giovanni Battista Ferrari and Cassiano dal Pozzo', in: F. Solinas (red.), *Cassiano dal Pozzo. Atti del Seminario Internazionale di Studi*, Rome 1989, pp. 37-38.
- De hele alinea is een parafrase van de passage in de originele brief, die handelt over de opdracht aan Otto Marseus van Schrieck. Zie Galluzzi en Torrini 1984 (noot 2).
- A. Houbraken, *De groote schouburgh der Nederlandsche konstschilders en schilderessen* (3 delen), Amsterdam 1718-1721, deel II, pp. 186-189 en G.J. Hoogewerff, *De Bentvueghels*, Den Haag 1952, p. 139.
- Houbraken 1718-1721 (noot 7), deel I, pp. 357-359.
- Geen van de schilderijen, die nu nog in de Florentijnse collecties te vinden zijn, lijkt ooit in bezit geweest te zijn van groothertog Ferdinand II. Tanya Paul en Sylvia Maschalchi gaan in op de schilderijen van Willem van Aelst voor Gian Carlo de' Medici en Doug Hildebrecht beschreef uitvoerig de hypothetische connectie van Otto Marseus van Schrieck met het Medici hof. Zie: T. Paul, 'Beschildert met een Glans': *Willem van Aelst and Artistic Self-Consciousness in Seventeenth-Century Dutch Still Life Painting* (PhD University of Virginia 2006, 2 delen), Ann Arbor 2008, deel 1, pp. 64-73; F. Solinas (red.), tent. cat. *I Segreti di un Collezionista: le straordinarie raccolte di Cassiano dal Pozzo (1588-1657)*, Biella (Museo del Territorio Biellese) 2001, pp. 262-265; M. Chiarini, *I Dipinti Olandesi del Seicento e del Settecento. Gallerie e Musei Statali di Firenze*, Rome 1989, pp. 263-295, nrs. 43, 128-43, 144; S. Maschalchi, 'Anticipazioni sul mecenatismo del Cardinale Giovan Carlo de' Medici e suo contributo alle collezioni degli Uffizi', in: *Gli Uffizi: quattro secoli di una galleria. Fonti e documenti*, Florence 1982, pp. 44, 55 en 59-60 en D.R. Hildebrecht, *Otto Marseus van Schrieck (1619/20-1678) and the Nature Piece: Art, Science, Religion, and the Seventeenth-Century Pursuit of Natural Knowledge* (PhD University of Michigan 2004), Ann Arbor 2006, pp. 57-59 en 261-272.
- Solinas claimt, dat Otto Marseus van Schrieck en zijn landgenoot Willem van Aelst werden aanbevolen aan Cassiano dal Pozzo door Giovanni Nardi toen ze nog beiden in Florence werkzaam waren, maar geeft geen bronverwijzing. Dumesnil wees er op, dat Cassiano kunstenaars voor zich liet werken in Florence. Het is dus mogelijk dat één of beiden al voor hem actief waren, toen ze nog in Toscane leefden. Tanya Paul beschrijft hoe vanaf het Medici hof een markt werd gecreëerd voor Willem van Aelst's schilderijen. Douglas Hildebrecht meent te bewijzen, dat Otto Marseus van Schrieck al voor 1650 in Rome was. Hoewel dit zeker niet onmogelijk is, zijn de twee literaire teksten die hij hiervoor opvoert niet erg overtuigend als *terminus ante quem*. Werk van 'Otto, olandese eccellente in farfalle' (Otto, de Hollander, excellent in vlinders) wordt genoemd in een - al dan niet imaginaire - beschrijving van een schilderijenkabinet, de zogenaamde *Studiolo di Pittura nella Galleria della ricchezza in casa di Antonio degli Effetti*, maar deze ongedateerde tekst lijkt pas rond 1670 te zijn opgesteld. Hildebrechts tweede bron, de beroemde satire op de schilderkunst in dichtvorm van Salvator Rosa, genaamd *Il Pittura*, is minstens zo problematisch, omdat deze evenmin gedateerd is en Marseus van Schrieck er bovendien nergens met naam wordt genoemd. In de passage, die op de kunstenaar wordt betrokken, spreekt Rosa in algemene termen en in meervoud. Zie: Solinas 2001 (noot 9); M.J. Dumesnil, *Histoire des plus célèbres amateurs Italiens et de leurs relations avec les artistes*, Paris 1853, pp. 442-443; Paul 2008 (noot 9), pp. 66-71; G.J. Hoogewerff, *Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche kunstenaars en geleerden* (3 delen), Den Haag 1911-1917, deel III, pp. 173-175; J.A.F. Orbaan, 'Virtuosi al Pantheon. Archivalische Beiträge zur römischen Kunstgeschichte', *Repertorium für Kunstwissenschaft* 37 (1915), p. 46; Hildebrecht 2004 (noot 9), pp. 51-52, 55-57 en 250; R. Bonnefoit, 'Amor omnia vincit: new documents on an early work of Mattia Preti', *Burlington Magazine* 140 (1998), pp. 30-33; W. Wasyng Roworth, 'A date for Salvator Rosa's *Satire on Painting* and the Bamboccianti in Rome', *Art Bulletin* 43 (1981), pp. 611-617; J. Scott, *Salvator Rosa. His Life and Times*, New Haven en London 1995, pp. 86-90 en S. Rosa, *Poesie e lettere, edite e inedite* (red. Giovanni Alfredo Cesareo, 2 delen), Napoli 1892, deel I, pp. 223-255 (m.n. p. 232).
- S. van Hoogstraeten, *Inleyding tot de hooge schoole der Schilderkunst*, Rotterdam 1678, p. 169 en G.J. Hoogewerff, *Nederlandsche kunstenaars te Rome (1600-1725): uittreksels uit de parochiale archieven*, Rome 1943, p. 127.
- De volledige signatuur luidt: "OTTO MARSEVS / DE SCHRIECK Fecyt in Roma / 1655 Ly 10 aug." Zie Chiarini 1989 (noot 9), pp. 288-289, nr. 43.141 en Silvia Maschalchi in: Stefano Casciu (red.), *Villa Medicea di Poggio a Caiano. Museo della Natura Morta: Catalogo dei dipinti*. Florence en Livorno 2009, pp. 250-251, nr. 92.
- Houbraken geeft zelfs de redenen voor de keuze van die naam: "In de Bent doopten zy hem met den bynaam Snuffelaar; om dat hy allerwegen naar vreemd gekleurde of gespikkelde slangen, hagedissen, rupsen, spinnen, flintertjes, en

- vremde gewassen en kruiden omsnuffelde." Zie Houbraken (noot 7), deel I, pp. 357-359.
14. Hij is pas op 20 augustus 1663 voor het eerst weer in Nederland gedocumenteerd, maar, Houbraken volgend, zou hij al rond 1661 in Holland getrouwd moeten zijn. Hij zegt namelijk: 'Zyn reislust voldaan, kwam hy weder in zyn Vaderland, en na dat hy twaalf jaren getrouwt was geweest, overleed hy in 't jaar 1673 ruim 60 jaren oud.' Zie Houbraken (noot 7), deel I, pp. 357-359.
 15. Over de terugkeer van Willem van Aelst schreef Marco Chiarini, met verwijzing naar eerder gepubliceerd materiaal. Zie M. Chiarini (red.), tent. cat. *La natura morta a palazzo e in villa. Le collezioni dei Medici e dei Lorena*, Florence (Palazzo Pitti) 1998, p. 180.
 16. Douglas Hildebrecht meldt dat zijn werk is aangetroffen in de collecties van Lorenzo Onofrio Colonna, de Pallavicini en Patrizi families en Don Gaspar de Haro y Guzman. Zijn werk werd reeds in 1654 bij de Patrizi gedocumenteerd. Mariano Patrizi bekleedde enkele functies onder kardinaal Gian Carlo de' Medici. Hildebrecht geeft ook verdere literatuur verwijzingen. Zie Hildebrecht 2004 (noot 9), p. 54.
 17. Twee pendanten, die zich nu in de Hermitage in St. Petersburg bevinden, zouden uit zijn collectie afkomstig kunnen zijn. Cassiano dal Pozzo bezat zeker stillevens van Otto Marseus van Schriecks Hollandse collega Willem van Aelst. Zie: Solinas 2001 (noot 9), pp. 262-265, nrs. 182-183; Jean Goldman, *Aspects of Seicento patronage. Cassiano dal Pozzo and the amateur tradition* (PhD dissertation, University of Chicago), Chicago 1978, p. 324 en D.L. Sparti, *Le collezioni dal Pozzo. Storia di una famiglia e del suo museo nella Roma seicentesca* (Collezionismo e storia dell'arte. Studi e fonti 1), Modena en Pisa 1992, p. 217, nrs. 6 en 10 en p. 221, nr. 681.
 18. Wel legde Faustina Franchini reeds een directe relatie tussen de schilderijen van Marseus van Schrieck en contemporaine wetenschappelijke illustraties. Zie F. Franchini, 'Otto Marseus van Schrieck a Firenze. Contributo alla storia dei rapporti fra scienza e arte figurativa nel seicento toscano', *Antichità Viva* 16-II (1977), p. 19.
 19. De passage bij Monconys luidt als volgt: "Le 27. M. le Duc fut le matin chez Otho, où il vit les admirables pieces qu'il faites à Rome pour son estude, dont il pretend faire vn livre." Zie B. de Monconys, *Journal des Voyages* (2 delen), Lyon 1666, deel II, p. 178.
 20. Zie Hildebrecht 2004 (noot 9), pp. 75-76 en C. van der Graft, *Agnes Block. Vondels nicht en vriendin*, Utrecht 1943, pp. 119 en 139.
 21. David Freedberg wijdde verschillende publicaties aan het onderwerp. Zie D. Freedberg, 'Cassiano, Ferrari and their drawings of Citrus Fruit', in: D. Freedberg en E. Baldini, *Citrus Fruit. The Paper Museum of Cassiano dal Pozzo. A Catalogue Raisonné. Series B – Natural History, part one*, Londen 1997, pp. 45-83 en Freedberg 1989 (noot 5), pp. 37-72.
 22. Naast de hier reeds genoemde brief uit 1652 blijkt ook uit brieven uit 1650, die bewaard worden in het Archivio Dal Pozzo, dat Cassiano dal Pozzo informatie bleef verzamelen over citrusvruchten. Ook bestaat nog een imaginaire dialoog tussen hem en dezelfde padre Ferrari, die wordt beschreven in de *Collocutiones* uit 1652 geschreven door laatstgenoemde, waaruit dit duidelijk wordt. De correspondentie uit 1650 wordt genoemd en geciteerd door David Freedberg en elders verwijst hij ook naar de *Collocutiones*. In deze context is opvallend, dat ook Marseus' eerder genoemde kompaan, Willem van Aelst, in 1654 een stilleven schilderde met verschillende bijzondere citrusvruchten. Het gesigneerde en gedateerde stuk, waarvan de vindplaats onbekend is, was ooit in de collectie van Jean Henri Beissel in Aken en bij Jacques Goudstikker in Amsterdam. Zie Freedberg 1997 (noot 21), p. 45; Freedberg 1989 (noot 5), p. 38 en cat. tent. *Vijf Eeuwen Bloem- en Stillevenkunst*, Amsterdam (Gebr. Douwes) 1968), nr. 3.
 23. Onder de tekeningen naar citrusvruchten, die door David Freedberg en Enrico Baldini werden gecatalogiseerd, bevinden zich weinig bladen op perkament. Zie Freedberg/Baldini 1997 (noot 21).
 24. W. Breazale, 'Nature and a New Drawing by Otto Marseus van Schrieck', *Master Drawings* 45 (2007), pp. 527-533.
 25. Verder wordt een handvol tekeningen van zijn hand genoemd in oude veilingcatalogi. En in Marseus' nalatenschap wordt een flinke hoeveelheid werk op papier van zijn hand beschreven. Zie Hildebrecht 2004 (noot 7), pp. 75-76 en Steensma 1999 (noot 1), p. 160, nr. B2.2 en p. 194, nrs. B4.60, B4.63 en B4.64.
 26. Het functioneren van dit netwerk werd al in verschillende brieven tussen Florence en Rome over Willem van Aelst beschreven, waarop Tanya Paul terecht wijst. Zie Paul 2008 (noot 9), pp. 66-71.
 27. Solinas 2001 (noot 9), pp. 262-265.
 28. Voor deze informatie ben ik dank verschuldigd aan Francesco Solinas zelf.